

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Філологічний факультет
Кафедра філософії та культурології

СЕРТИФІКАТ

учасника

Міжнародної науково-практичної конференції

**ГУМАНІТАРНИЙ ДИСКУРС
У ПЕРСПЕКТИВІ ХХІ СТОЛІТТЯ
ГОРИЗОНТИ КОМУНІКАТИВІСТИКИ**
(5-6 листопада 2021)

Макаров Зоріслав Юрійович

Ректор ЧНУ
ім. Ю.Федьковича

проф. Петришин Р.І.

-

**ГУМАНІТАРНИЙ ДИСКУРС
У ПЕРСПЕКТИВІ ХХІ СТОЛІТТЯ:
МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ**

5-6 2021 .

2021

ОРГКОМІТЕТ

Голова:

Петришин Роман Іванович – доктор фізико-математичних наук, професор, ректор Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Співголови:

Балух Василь Олексійович – доктор історичних наук, професор, перший проректор Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Бунчук Борис Іванович – доктор філологічних наук, професор, декан філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Марчук Михайло Георгійович – доктор філософських наук, професор кафедри філософії та культурології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Рупташ Ольга Василівна – доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри філософії та культурології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Члени оргкомітету:

Горохолінська Ірина Володимирівна – докторка філософських наук, доцентка кафедри філософії та культурології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, головна наукова співробітниця наукової теми «Соціальна функціональність релігії в умовах масштабних небезпек: ідейно-теоретичний та практичний виміри».

Мартиненко Олександр Петрович – кандидат філософських наук, докторант кафедри філософії та культурології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Відповідальний секретар:

Руснак Ігор Геннадійович – кандидат філософських наук, асистент кафедри філософії та культурології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Робочий комітет конференції:

Микола Шкрібляк, Ігор Возний, Віталій Докаш, Тетяна Радзinyяк, Світлана Балінченко, Олександр Бродецький, Марія Чікарькова, Ірина Починок, Ірина Григорків-Коротчук, Богдана Манчул, Тетяна Медіна, Сергій Яремчук, Оксана Гнатчук, Роман Онуфрійчук, Людмила Подгорна, Роман Рошкулєць, Катерина Шестакова, Микола Щербань, Микола Лагодич, Олександр Марчук, Ігор Луцан, Марина Хацаюк.

ПРОГРАМА КОНФЕРЕНЦІЇ

5 листопада (п'ятниця)

12:00-14:00 – Пленарне засідання (онлайн)

Доступ: <https://meet.google.com/qko-qazb-gaq>

15:00-18:00 – Секційні засідання (онлайн)

Доступ до секцій 1-3: <https://meet.google.com/zje-hoeq-xnb>

Модератор: *Роман Онуфрійчук*

Доступ до секцій 4-6: <https://meet.google.com/jrt-rduj-taq>

Модератор: *Людмила Подгорна*

15:00 – Презентація роботи Юліана Фінка «Welfare, profits & oughts: does an ought to maximise welfare imply an ought to maximise profits?» – VI корпус, 31 аудиторія.

6 листопада (субота)

11:00-13:00 – Круглий стіл – «Міждисциплінарний діалог фундаментального і прикладного знання: експертні практики»

Доступ: <https://meet.google.com/atr-emne-tnb>

13:00-16:00 – Круглий стіл – «Соціальна функціональність релігії в умовах масштабних небезпек»

Доступ: <https://meet.google.com/yys-dhoh-nzv>

Регламент:

Доповідь на пленарному засіданні – до 15 хв.

Виступ на секційному засіданні – до 10 хв.

Доповідь на «круглому столі» – до 10 хв.

Участь в обговоренні – до 5 хв.

СЕКЦІЙНІ ЗАСІДАННЯ

Секція 1 ПЕРЕДУМОВИ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ КОНТЕКСТИ ЕВОЛЮЦІЇ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

Доступ: <https://meet.google.com/zje-hoeq-xnb>

Манчул Богдана Василівна – кандидатка філософських наук, докторантка кафедри філософії та культурології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. **Історико-філософський аналіз концепції цілісного знання.**

Петрук Наталія Кирилівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та соціально-гуманітарних наук Хмельницького національного університету. **Принцип єдності теоретичного та історичного як засіб конструювання соціальної реальності.**

Орендарчук Галина Олексіївна – кандидат філософських наук, доцент, професор кафедри публічного управління та адміністрування Державного університету телекомунікацій (м. Київ). **Микола Бердяєв про особливості філософського та наукового знання.**

Подольн Галина Петрівна – кандидатка філософських наук, доцент кафедри етики, естетики та культурології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. **«Право на місто» в контексті урбаністичних досліджень.**

Шестакова Катерина Юрїївна – кандидатка соціологічних наук, асистент кафедри філософії та культурології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. **Людська гідність як основа соціального забезпечення: діалог теорії та практики.**

Секція 2 СТАТУС І МЕТОДОЛОГІЧНІ МОЖЛИВОСТІ НОВІТНЬОГО ГУМАНІТАРНОГО ЗНАННЯ

Доступ: <https://meet.google.com/zje-hoeq-xnb>

Макаров Зоріслав Юрїйович – кандидат філософських наук, старший викладач кафедри історії України та філософії Вінницького національного аграрного університету. **Онтологічні підстави соціогуманітарної парадигми сучасного наукового розвитку.**

**Онтологічні підстави
соціогуманітарної парадигми сучасного
наукового розвитку**

З 1970-х рр. неklasична наука, що склалася на межі ХІХ-ХХ століть, змінюється черговим переглядом таких класичних характеристик, як об'єктивність та істинність: постнекласичний тип пізнавальної діяльності співвідносить знання про об'єкт не тільки з технічними та теоретичними засобами, але й з цільовими настановами суб'єкта пізнання. Референтами постнекласичної науки, вперше описуваними неklasичною термодинамікою як «складні» об'єкти (дисипативні структури, фрактали, вакуумні флуктуації тощо), виступають відкриті, нерівноважні, системи, здатні на відміну від класичних термодинамічних об'єктів до негентропійної самоорганізації (тобто їх енергія не розсіюється, а йде на самочинне виникнення нових структур). Їх репрезентація вимагає поєднання аналітичних процедур механістичного опису, так як його розглядає математична фізика, і суб'єктного історизму, традиційно властивого біології і гуманітаристиці. ««...» На відміну від малих систем такі об'єкти характеризуються рівневою організацією, наявністю відносно автономних і варіабельних підсистем, масовою стохастичною взаємодією їх елементів, існуванням керівного рівня і зворотних зв'язків, що забезпечують цілісність системи» [3, с. 360].

Їх існування виглядає як перманентне *становлення*, в якому чергуються етапи впорядкованості й хаосу, встановлення і руйнування номологічної структури. Лише перший з цих етапів, взятий ізольовано, піддається освоєнню пізнавальними засобами *класичної* раціональності як епістемологічним аспектом класичного детермінізму. *Математичні* моделі хаосу складаються з нелінійних рівнянь і відтворюються теорією динамічного хаосу (А.Н. Колмогоров, Д.В. Аносов, Я.Г. Сінай, Г.М. Заславський, Б.В. Чіріков). Одна з найвідоміших таких *моделей* була відкрита у 1963 р. американським метеорологом Е. Лоренцом в зв'язку з ускладненнями метеорологічних прогнозів і пізніше названа Д. Рюелем «дивним аттрактором». Вона описує рух, *траєкторії* якого, не перетинаючись при повторях («неперіодичність»), у видовій проекції тривимірного фазового простору утворюють графік двох склеєних спіральних стрічок, що відповідають двом різноспрямованим потокам. Через чутливість до початкових умов точка, що характеризує стан системи в певний момент, випадково перестрибує між лівою і правою стрічками, демонструючи їх віддалення з часом.

Дана модель, вироблена на матеріалі турбулентних потоків в атмосфері, невдовзі отримала додатки у гідродинаміці, кінетиці хімічних реакцій, лазерній фізиці тощо, де також виявлялись об'єкти з хаотичною поведінкою. Більше того, в цьому плані набули нового значення приклади Дж. Максвелла і А. Пуанкаре з класичними детермінованими системами, коли ті опинялись

в нестійкому стані. В динамічному аспекті «дивний атрактор» демонструє те, як невеликі початкові відхилення можуть призводити до великих наслідків; в структурному – демонструє масштабну інваріантність: при зменшенні масштабу кожна стрічка розщеплюється ще на дві, тож і при дрібнішому розгляді вони виглядають щоразу так само, як при великому («канторова структура», «фрактальність»).

Онтологічні ж інтерпретації й узагальнення явищ самоорганізації, що сполучають термодинамічні моделі і еволюційний стиль мислення, сьогодні все частіше об'єднують в терміні «*синергетика*» (Г. Хакен, І. Пригожин). В цілому ж становлення самоорганізованої системи не стільки породжує чи витримує, скільки бере *співучасть* в ієрархічному спричиненні *інтенсивних* величин. В методологічному плані це виражається в принципі *екологічності* – властивості перманентного вибіркового обміну системи з середовищем, коли *приспосувальна* поведінка структури й компонентів системи до динаміки умов зовнішнього середовища постає у вигляді циклу, що забезпечує альтернативні траєкторії розвитку і коеволюцію систем.

Істотну роль в такому пристосуванні виконують *флуктуації* – мікро-вогнища спонтанності (М. Смолуховський, В.І. Арнольд, Р. Том, Г. Ніколіс), в яких окремі події можуть виходити з-під диктату закону і навіть набувати рівного йому статусу «першопоштовху», інспіруючи хаотичний етап становлення і появу нових структур з відповідними траєкторіями. Раніше було відомо, що в макросистемі уже власне існування складності («ступені свободи») передбачає випадкові *мікроскопічні* відхилення спостережуваних фізичних величин від середньостатистичних («стандартних») значень, що зазвичай можна опанувати у формі дисперсійних співвідношень. Однак тепер виявилось, що за нерівноважних процесів індивідуальні зміни можуть накопичуватись до *якісних* змін («фазовий перехід»): в критичній області поблизу нестійкості поведінка системи набуває когерентного характеру, супроводжуючись виникненням «довгохвильових» макроскопічних флуктуацій. Така *випадковість* порушує класичні уявлення про закон як *неперервну* субстанціальну дію сил, що ініційована початковими умовами середовища і підлягає відтворенню в *лінійних* рівняннях з точки зору трансцендентного суб'єкта.

Таким чином, «системні об'єкти», що репрезентуються «нелінійними» математичними теоріями, змушують переглянути способи та види детермінації закономірного руху вимірюваних властивостей на користь індетерміністських категорій як засобів наукової репрезентації реальності. «Зокрема, в нелінійних системах не виконується принцип суперпозиції, якісно змінюються резонанси, виникають особливі нелінійні ефекти динаміки, відсутні у лінійних систем. Це призводить до того, що поведінка нелінійних систем не описується полярними категоріями, в зв'язку із чим виникає необхідність запровадження синтетичних понять, що об'єднують сторони дихотомії: детермінований хаос (впорядкований безлад; необхідна, закономірна випадковість); самоорганізації (випадково виникаючий порядок); фрактальність (дискретна неперервність, цілісна частковість)

тощо» [1, с. 31].

Інтерпретація природних об'єктів як таких, що втратили структурну стійкість – джерело об'єктивних значень та абсолютних підстав класичної раціональності – співпадає з актуальними ідеями про перенесення філософської рефлексії над наукою з постпозитивістської «генези» на постмодерністську «деконструкцію». Наприклад, базові категорії на кшталт «космосу» / «хаосу», «підстави» / «висновку», «суб'єкта» / «об'єкта», «автора» / «твору» тощо викриваються при цьому як дискурсоутворюючі опозиції, що адмініструють простір наукового пошуку і надають партикулярним цінностям та упередженням вигляд наукових описів та пояснень.

Тоді за релятивістським авторитетом новітніх фізико-математичних моделей природознавства виявляється кон'юнктура або пересичування багатоманіттям некласичного етапу соціогуманітаристики. Некласична негація структури диференційних рівнянь як більш виправданих для опису механічного руху, тут продовжується вже у намаганні експлікувати способи опосередкування об'єкт(ив)ного пізнання суб'єкт(ив)ними настановами і сенсоутворення взагалі. «Якщо класичний образ науки орієнтував на побудову єдиної узагальненої теорії, а некласичний образ науки – на доповняльність різних способів та мов опису квантово-механічних феноменів, то постнекласична наука відстоює ідею принципової многості описів й пояснень, наполягаючи лише на ясності та методологічній прозорості вихідних принципів та засновків, на послідовності і аргументованості наукового дискурсу, що здійснюється в діалозі й критиці інших принципів і способів міркування <...> Наукове знання постає як багаторівнева мережа взаємопов'язаних символічних концептуалізацій, а її вузли як смислові концепти, що існують в актах наукової комунікації, в тому числі і передусім в актах мовленнєвої комунікації» [2, с. 473, 481]. Свобода дій дослідника тепер визначається не лише потенційними можливостями системи та її середовища, але й його цеховими ціннісними пріоритетами як керівним рівнем і особистими – як різновидом флуктуацій.

Через свою неоднозначну чутливість навіть до таких, здавалося б, уже елімінованих усюдисущими науковими нормативами пізнавальних втручань, як суб'єктивні настанови, об'єкти провідної науки часто називають «людиномірними»: за умов рухливості, нестійкості та схильності до постійного гілкування («біфуркації») об'єктивних властивостей їх констатування зрощується з (до)конструюванням досліджуваних процесів через «осідлання» якогось з виявлених потоків. В цьому сенсі факти про такі об'єкти не можуть розглядатися належними до зняття у відповідній теорії: будучи «живими», вони змушують дослідника ставитись до реальності як суб'єкта, а не пасивного об'єкта чи засобу, як в класичній традиції. «В класичній науці природа виступала як „зворотній об'єкт“, в некласичній – як „незворотній суб'єкт“, як надзвичайно крихка тотальність організмичного гатунку, в яку включена сама людина <...>» [4, с. 344].

З інтуїції такого «пізнавального діалогу», реалізуються дві суперечливі

методологічні тенденції, що відповідають семіотичній і культурологічній програмам сучасної філософії науки і по-різному розв'язують спільне завдання підвищення емпіричної чутливості, критичної широти і передбачувальної сили пізнавальних засобів. Перша, виходячи з раціоналістської цінності ідеалізованого буття, покладається на варіативно-прогностичну функцію теорій у справі опанування нестійкості й онтологічної активності постнекласичних об'єктів завдяки зрослим можливостям обчислювальних засобів (кібернетики, теорії інформації, комп'ютерного моделювання, теорії автоматів).

Друга слідує феноменологічній цінності повноти буття: оскільки явища самоорганізації володіють смисловим навантаженням, що виражає попередні етапи та суміжні зв'язки існування їх системи, їх репрезентація має включати комунікативний і прикладний контекст суб'єкта пізнання. Представлення символічних конотацій цього «дотичного» контексту в ролі експланансу теоретичного пояснення може призвести до зміни зразка наукової теорії – від природничого до соціогуманітарного. Тоді роль локальних теоретичних елементів виконуватимуть не онтологічні аксіоми, а метасуб'єктивні (історичні, національні, професійні парадигми) норми й правила щодо слововживання, поведінки, економічних, політичних, моральних чи естетичних рішень. А оскільки експлікація цих норм і правил перетікає у практичні навички їх виконання («неявне знання»), серед функцій теорії нового зразка на перший план виходить розуміння. Адже у своєму вихідному значенні розуміння сенсів якогось людського витвору можливе лише як відтворення творчого акту його автора з усіма передумовами і взаємозв'язками. Тож те, що в картезіанській традиції сприймалось переважно як хибна суб'єктивність («воля як джерело заблудів») – чужорідний, підлеглий елімінації зміст чи артефакт наукового дослідження – набуває тепер позитивного статусу («воля до істини»). До образу більш менш активного, проте безпристрасного й розумного суб'єкта наукового пізнання долучаються іррефлексивні життє-(культуро-)значимі сенси та сенсоутворюючі структури, які передбачають інтерпретацію наукового знання не лише з методологічних та епістемологічних позицій, а й в контексті переживання і витлумачення людиною себе.

Таким чином має реалізуватися нова парадигма соціогуманітарних досліджень, де більшого визнання отримують методи інтроспекції, емпатії, діалогу та інші ресурси гуманітарного дискурсу на доповнення до класичного сцієнтизованого. У в міждисциплінарній перспективі, суто когнітивні відношення, до яких зводиться класична модель наукового пізнання, представляються лише частиною фундаментальнішої цілісності суб'єкт-суб'єктивних відношень. Таке «зняття» вже спостерігається у межах соціогуманітарного «полігону», де гуманітаристика і соціальна методологія складають герменевтичний цикл щодо внутрішнього і зовнішнього спричинення своїх об'єктів, коли зовнішнє слугує ресурсом й критерієм саморозвитку внутрішнього.

В онтологічному плані постнекласична картина світу маніфестує динамічний паритет стохастичності і структурної впорядкованості під егідою пріоритетів складного над простим, ієрархічного над гомо- та гетерогенним, емерджентного над адитивним та холістичним, імовірнісної детермінації над механістичною чи телеологічною. В соціально-культурному плані утверджується принциповий плюралізм й багатозначність під егідою пріоритету аксіологічного над натуралістичним; в антропологічному – відношення біфуркації й діалогічності під егідою пріоритету антропного над епістемологічним; в методологічному – конструктивізм в описі, поясненні і передбаченні під егідою пріоритету доцільного над репрезентативним, ситуаційного над програмним, ефективного над формалізованим.

Стосовно ж епістемології встановлюється пріоритет прескриптивного над дескриптивним, а збірна характеристика «нелінійності» виявляється у запереченні бінарних опозицій і однорідного простору класичного мислення: замість інтуїтивного схоплення цілого с позицій абсолютного прозорого суб'єкта, аби потім послідовно виводити нейтральні й денотативні пропозиції про частини, встановлюється дискурс мовленнєвої комунікації відносних суб'єктів – з практичними тропами, кліше, топосами і гештальт-переключеннями думки від одного цілого до іншого. В такий спосіб виявляються, з одного боку, сучасна тенденція підвищення питомої ваги міждисциплінарних та комплексних досліджень, з іншого – релятивізації суб'єкта пізнання. Останнього навіть воліють іменувати «агентом пізнання», наскільки той переймає «екологічні» властивості свого об'єкта. Наприклад, інкарнованість з поміж них викриває залежність змісту і форми пізнання від будови агента, його функціональних особливостей і навіть просторово-часового розташування. Для епістемології це означає нередукованість специфічних обставин чуттєвого сприйняття, образних аспектів мислення і взагалі тілесних уз розуму.

Висновки. Представлені в аналізі дифузії природного об'єкта і деуніверсалізація суб'єкта порушують класичний принцип апріорної відповідності їх категорій в процесі пізнання і призвели до переконання, що логічна структура та зміст знання не можуть претендувати на абсолютність та позаісторичність. В результаті, класична лінія методу як опису й аналізу етапів наукового дослідження розгорнулась у площину методології областей застосовності способів наукової діяльності різного роду й масштабу, а процедурна майстерність — у методологічну культуру. Остання передбачає вміння реалізувати пізнавальний інструментарій відповідно до предмету, з одного боку, і внутрішнього чи зовнішнього завдання, з іншого боку. На цьому шляху постнекласична наука визнає революційні ситуації в динаміці наукового знання і віддаляє межі пізнаваного від епістемологічних до інституційних (соціологічних і комунікативних) основ науки. Представлення символічних конотацій цих основ в ролі експанансу теоретичного пояснення може призвести до зміни зразка наукової теорії (від природничого до соціогуманітарного) і потребує подальшого вивчення.

Література

1. Афанасьева В.В., Анисимов Н.С. Постнеклассическая онтология. *Вопросы философии*. 2015. №8. С. 28—42.
2. Огурцов А.П. Философия науки: Двадцатый век. Т. 2. Санкт-Петербург: Изд. дом «Мирь». 495 с.
3. Степин В.С. История и философия науки. Москва: Академический проект; Трикста, 2011. 423 с.
4. Черникова И.В. Философия и история науки. 2-е изд. Томск: НТЛ, 2011. 388 с.